

MARXIZMUS A EXISTENCIALIZMUS

Sartreovu prácu *Marxizmus a existencializmus* netreba nášmu čitateľovi zvlášť predstavovať. Poznal ju dokonca (aj keď len čiastočne) skôr, ako vyšiel jej český preklad. S jej prvým obsiahlejším kritickým zhodnotením sa stretávame v knihe Adama Schaffa, ktorá sa stala u nás populárnou, *Filozofia človeka* (jej slovenský preklad vyšiel r. 1964). V tom istom roku vychádza u nás český preklad knihy francúzskeho marxistu Garaudyho *Perspektívy človeka*, ktorá v určitom zmysle tiež vznikla ako odpoveď na Sartreove filozofické vyznanie, predložené v práci *Marxizmus a existencializmus*.

Schaffove a Garaudyho meno v tejto súvislosti uvádzam preto, lebo práve ich zásluhou má dnes Sartreovo dielo okrem svojej nespornej filozofickej hodnoty aj hodnotu historickú. Ak ho berieme v súvislosti s uvádzanými prácami Schaffa a Garaudyho, je dokladom skutočne jedinečnej situácie v rozvíjaní marxistickej filozofie v našich časoch. Odrazom tejto situácie je polemika autorov, ktorí vystupujú v mene marxizmu a bojujú za pravý a čistý marxizmus. A predsa je medzi nimi priepasť, cítime ju, vieme o nej a vedía o nej aj sami autori. Cítime, že spor medzi nimi prekračuje rámec intelektuálneho sporu, že zvyrazňuje novú *realitu* konkrétneho diania, myslenia, cítenia ľudí, realitu rodia sa z rozporov doterajších snov a skutočností, ideí a reality pohybu, ktorý vyvolali.

Sartreove priznanie sa k marxizmu je súčasne otvoreným odmietnutím marxizmu, ako sa v prevažnej miere rozvíjal po Marxovi (ako ho napr. reprezentuje Garaudy). Nazýva ho „voluntaristickým idealiz-

mom“, „lenivým marxizmom“, „marxistickým formalizmom“. V takomto marxizme „ľudia a veci boli apriori podriadení ideám“ (str. 24), „idea pohltí človeka“ (str. 29). „U väčšiny dnešných marxistov myslieť znamená usilovať o totalizáciu a pod touto zámenkou nahradzovať zvláštne obecným, partikulárne univerzálnym“ (str. 45). „Marxizmus sa nerozvíja reálnymi výskumami, tie mu chýbajú, a preto používa ustrnulú dialektiku, ktorá sa zastavila“ (str. 81). „Zaiste Lukács disponuje prostriedkami, aby mohol pochopiť Heideggera, ale nepochopí ho, pretože by ho musel čítať a postihnúť zmysel jeho viet jednu po druhej. Pokiaľ mi je však známe, neexistuje už nijaký marxista, ktorý by toho bol schopný... Je to tak preto, že sa jednoducho nevedia odpútať sami od seba; zo strachu, z nenávisťi alebo z lenivosti *odmietajú* odporcovu vetu už v tom okamžiku, keď sa jej práve chcú zmocniť“ (str. 36—37).

Podľa Sartra je nevyhnutná obroda dialektického marxizmu. Jej náčrt vyznačuje asi v týchto heslách: je treba vo vnútri marxizmu znovu dobyť miesto pre človeka, aké mu náleží (str. 75), treba nahradíť abstraktnú univerzalitu, abstraktnú dialektickú totalizáciu a sftetiizované „syntetické pojmy“ konkrétnou dialektickou totalizáciou, spájajúcou horizontálnu syntézu s hlbinnou totalizáciou (str. 74), treba dialektiku interpretovať ako pohyb reality (str. 81), to znamená vypracovať dialektiku času, pretože „dialektika ako pohyb reality sa musí zrútiť, ak aj čas nie je dialektický“ (str. 81), treba — na novej racionalite — rozvinúť dialektické poznanie človeka (str. 98) a v tejto súvislosti

treba uplatniť pravý Marxov požiadavok existenciálneho základu teórie (151), to znamená rozvinúť výskum existenciálnych štruktúr, ktoré tvoria syntetickú totalitu (ide o štruktúry ako projekt, transcendencia, potreba, negatívita, prekračovanie) (str. 148).

Garaudyho a Schaffov marxizmus (z obdobia, keď písali svoje uvádzané práce) je nezlučiteľný so Sartreovým projektom obrody dialektického marxizmu. Pre nich je to všetko „strašne hmlisté a nejednoznačné“ (pozri napr. A. Schaff, *Filozofia človeka*, str. 60). V podstate ide o pokus zexistencializovať marxizmus, o „doplnenie“ marxizmu existencialistickým subjektivismom, ide o filozofiu zúfalstva a beznádeje (Schaff), o „ontológiu porážky“ (Garaudy). Schaff nakoniec charakterizuje Sartrov marxizmus ako „dobrú ilustráciu procesov, ktoré prebiehajú v niektorých kruhoch inteligencie nielen francúzskej, ktorá, hoci je prítahovaná intelektuálnou príťažlivosťou marxizmu, nemôže vyskočiť zo svojich „starých číziem“ a zmieta sa v rozporoch. Je to podľa neho dobrý predmet sociologicko-psychologických „výskumov“ (tamže, str. 64).

Zaiste by sa žiadala hlbšia analýza základných príčin rozporu medzi Sartreovou pozíciou na jednej strane a pozíciou jeho marxistických odporcov na strane druhej. Uvádzané citáty totiž naznačujú, že v spore nejde len o filozoficko-teoretické aspekty tej-ktorej pozície, ale že tu významnú úlohu hrajú aj aspekty morálno-politické, dobové, charakterové a pod. Ich poznanie by nesporne prispelo k lepšiemu pochopeniu boja za „pravý marxizmus“ či už zo strany Sartrea, alebo zo strany Garaudyho, Schaffa a iných.

Nechceme sa púšťať do tak zložitej problematiky. A predsa je potrebné v tejto súvislosti povedať niekoľko poznámok. Ako si vysvetliť Sartreovo prehlásenie, že je marxistom, ako veriť tomuto preslávenému tvorcovi a propagátorovi existencializmu, že „marxizmus je neprekonanou filozofiou našich čias“? Ide skutočne iba o rafino-

vaný pokus zexistencializovať marxizmus, podkopať základy čistej marxistickej filozofie a otráviť ju jedom subjektivismu? Zdá sa nám, že určitý počet marxistických filozofov nedostatočne pozná vývinové tendencie vo filozofii 20. storočia, a preto má príliš úzke a príliš jednostranné kritériá pre posudzovanie Sartreovho postoja.

Hlavné prúdy filozofie 20. storočia nadväzujú a rozvíjajú opozíciu proti tradičným metafyzickým systémom novovekej filozofie, ktorá vznikla v 19. storočí. V takomto zmysle treba chápať aj zrod vedcko-materialistickej filozofie, jej radikálny odpor voči špekulatívnej metafyzike a jej spätosť s progresívnymi pohybmi v spoločenskom, politickom a kultúrnom dianí. Charakteristickým znakom tejto filozofie je jej systémovosť, budovaná na správnom a pre rozvoj filozofického myslenia rozhodujúcom predpoklade, podľa ktorého filozofická aktivita správne orientovaná a metodicky správne usmerňovaná musí nevyhnutne sledovať cieľ výstavby konzistentného a logicky koherentného systému všeobecných ideí a kategórií. V nemarxistickej filozofii sa opozícia proti tradičnej filozofii — po nevydarených pokusoch o ich „úpravu“, „renovovanie“ (neohegelianizmus, neokantovstvo, Bradleyov absolútny idealizmus) — formuje do rámca troch filozofických iniciatív, grupujúcich početné smery a školy filozofie 20. storočia. Je to jednak filozofický scientizmus a jednak filozofický antropologizmus ako najvýraznejšie filozofické iniciatívy v nemarxistickej filozofii našej doby. Ich spoločným znakom je nielen opozícia proti tradičnej filozofii, ale aj *opozícia proti každej systémovej filozofii*. Tretiu iniciatívu predstavujú pokusy o výstavbu novej modernej systémovej filozofie, za najväčší a najpozoruhodnejší úspech v tomto smere treba považovať systém tzv. organistickej filozofie A. N. Whiteheada.

Sartreova filozofia sa zrodila a rozvíjala v rámci filozoficko-antropologickej iniciatívy. Obohatila ju v miere zatiaľ nedocenennej a obohatila ju o nastolenie a roz-

pracovanie problematiky, ktorá je bezpodmienečnou súčasťou a predpokladom výstavby modernej systémovej filozofie. Toto obohatenie naplňuje zmysel a poslanie filozoficko-antropologickej iniciatívy (v Sartreovom prípade zmysel a poslanie jeho existencializmu). Ako v podstate nesystémová filozofia sa svojim naplnením nevyhnutne musí zrušiť, to znamená musí sa začleniť do tej-ktorej systémovej filozofie. Inak ostane torzom, časťou bez celku. Preto je pochopiteľná snaha Sartrea: začleniť svoj existencializmus do systémovej filozofie. Z čisto filozofického hľadiska

sa mi zdá, že Sartreove postoje majú bližšie k Whiteheadovmu filozofickému systému (k jeho teórii prehensie, citnosti, sebatvárania). V Sartreovom príklone k marxizmu museli zohrať významnú úlohu jeho politické a sociálne postoje i jeho povaha „permanentného revolucionára“ a angažovaného človeka.

Preto treba plne veriť Sartreovi, keď píše: „Vo chvíli, keď marxistické výskumy prijímú ľudské rozmery (t. j. existenciálny plán) na základ antropologickej vedy, existencializmus stratí dôvod k existencii“.

Ján Bodnár

MARX HISTORICKÝ A AKTUÁLNY

V edícii Filozofických aktualít SVPL vyšla koncom roku 1967 pod názvom *Marx v NSR* publikácia brnenského filozofa Ľubomíra Nového. Meno, práce a ideová pozícia Nového nie sú slovenskej — najmä filozofickej — verejnosti neznáme. Prítomná knižka opäť potvrdzuje naše poznanie o tomto autorovi. Nový má nielen snahu, ale predovšetkým schopnosť vidieť a nastolovať závažné otázky vývinu a stavu marxistickej filozofie, a to najmä tie, ktoré boli dlho tabuizované, alebo o ktorých sa ešte ani dnes nehovorí s vedeckou otvorenosťou.

To platí aj o štúdií *Marx v NSR*, ktorá ďaleko prekračuje rámec svojho titulu a je aspoň v takej miere reflektovaním vlastných problémov a peripetií marxistickej filozofie ako informáciou o marxológii a nemarxistickej kritike marxizmu v NSR. Práve tento moment robí veľkú publikáciu (180 str.) obsahovo závažnou a umožňuje práci v podstate historicko-filozofickej vyústiť do celého radu teoreticky podnetných záverov na adresu nového chápania a novej štruktúry marxistickej filozofie i jej nového vzťahu k nemarxistickým filozofickým prúdom.

V úvodnej metaforicky nazvanej časti *Cudzinec vo vlastnom rodisku?* usiluje sa autor vystopovať dôvody, kvalifikovať zá-

ujmy a stručne načrtnúť filozofické tradície, ktoré spôsobujú, že na zdanlivo nepriaznivej pôde v NSR zostáva marxizmus filozoficky aktuálnym problémom. V druhej, hlavnej časti (*Marxistická filozofia očami kritikov a interpretov*) pokúša sa potom klasifikovať základné postoje marxológov, prípadne typické interpretácie marxizmu, ako sa javia vo vývine nemeckej filozofie posledného polstoročia.

Zaujímavé sú pritom dva aspekty. Nového postupu: 1. zdôraznenie pozitívneho bádateľského významu v nemarxistickej marxológii nielen z hľadiska potrieb polemiky s ňou, ale i z hľadiska prehlbeného výkladu, kritickej sebareflexie a ďalšieho rozvoja marxistickej filozofie. 2. odhalenie korelácií medzi jednotlivými nemarxistickými interpretáciami a kritikami marxizmu a vnútorným stavom, problémovou mnohostrannosťou a vývinovými metamorfózami (prípadne deformáciami a očistným procesom) samého marxizmu. Inými slovami ide autorovi o myšlienku, že „pohyb ne-

* Jean-Paul Sartre, *Marxizmus a existencializmus*, Praha 1966. Jej prvá verzia je známa už r. 1957, autor ju píše z podnetu svojich poľských priateľov. Český preklad vychádza z diela *Critique de la raison dialectique*, v ktorom tvorí úvodnú časť pod názvom *Question de methode* (Paris 1960).